

DOPRINOS DON FRANE BULIĆA STAROKRŠĆANSKOJ ARHEOLOGIJI

Emilio Marin

Obljetnica smrti don Frane Bulića doista je prilika da, kroz sveobuhvatno istraživanje života, djela i vremena te velike i znamenite ličnosti naše arheologije i kulture općenito, osvjetlimo udio koji je imao, kako u pojedinim segmentima naše nacionalne kulture, tako i u pojedinim arheološko-povijesnim disciplinama. Nesumnjivo, prvo mjesto među njima zauzima udio Frane Bulića u starokršćanskoj arheologiji. U njoj je sigurno najizrazitiji doprinos Frane Bulića svjetskoj znanosti.

Već za Bulićeva dugovječna života to je bilo jasno svim suvremenicima. Mnogobrojna priznanja iz znanstvenih evropskih krugova bila su u prvom redu namijenjena Bulićevu otkriću starokršćanskog Solina. Prvi i dosad jedini zbornik radova o Buliću u godini njegove smrti¹ ukazuje na njegove — u tom času već se činilo — neprolazne zasluge za razvoj starokršćanske arheologije. Brojni nekrolozi koji su u domaćem i stranom tisku popratili njegovu smrt potvrđuju taj osnovni dojam. Pojedini članci koji su se javljali tijekom proteklih 50 godina, vezani uz pojedine obljetnice, stalno su potvrđivali taj sud.² Njegov doprinos, međutim starokršćanskoj arheologiji, epigrafiji i hagiografiji nikad nije bio predmetom jedne posebne rasprave.

Danas, 50 godina nakon smrti Bulića potpuno nam je jasno da arheologa tog ranga nismo imali u ovoj grani arheologije. Bez obzira što je njegov prvenstveni znanstveni interes bio okrenut, rekao bih, humanističkoj arheologiji a ne nekoj, uvjetno rečeno, materijalnoj arheologiji, odnosno, na planu termina disciplinâ kazano, više arheologiji — povijesti, nego arheologiji u uskom smislu riječi, Bulić nije ni nalaze iz ove druge grupe nipošto potcjenjivao, već ih je uzornom muzeološkom pedantnošću bi-

¹ *Hrvatska revija*, 10/1934.

² Cf. D. Kečkemet, *Bibliografija o Splitu*, II dio, 1956, s. v.; E. Marin, *Arheolog svjetskog glasa — 40 godišnjica smrti Frane Bulića*, *Slobodna Dalmacija*, 29. srpnja 1974; N. Cambi, *Frane Bulić — utemeljitelj hrvatskog društva za istraživanje domaće povijesti u Spljetu — »Bihać«*, *Arheološka istraživanja u Zagrebu i njegovoj okolici*, Zagreb, 1981, 51 sll.

lježio i inventirao, sakupivši u svom splitskom muzeju najveću kolekciju kasnoantičkog materijala u našim stranama.³

Uprkos tako izuzetnoj životnoj intelektualnoj aktivnosti koja je udomila u starokršćansku arheologiju stotine stranica objavljene građe, rasprava, članaka, studija — prvenstveno kroz muzejski glasnik *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, kasnije *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, kojem je Bulić bio urednikom 44 godine⁴ — čitavo to bogatstvo nije urodilo onakvim procvatom kakvim bi, možda, bio želio Bulić, ni u njegovoj vlastitoj domovini, ni u njegovu staležu.

U svojoj oporuci od 22. travnja 1934, malo više od tri mjeseca prije svoje smrti, napisao je Bulić, svjestan onoga što je napravio, »vedrom pameti i mirnom dušom«, kako »bolnim srcem polazi s ovoga svijeta, što mu neuspjelo odgojiti koga svećenika, osobito za kršćansku arheologiju.«⁵

Možda je bio i prestrog prema sebi i prema drugima. Jer, ako i nije bilo nekog velikog nasljednika, bilo ih je više manjih. Količina sabranog znanja o kasnoantičkoj Dalmaciji nakon Bulića bila je toliko »teška« da je eliminirala mogućnost nekog novog Bulića za dugi period, ali je svim njegovim nasljednicima dala mogućnost da na njoj razvijaju nove spoznaje, da joj pridruže nova istraživanja širom Dalmacije.⁶

Praktički prvi put nakon Bulića starokršćanska arheologija u nas je problematizirana u referatu Nenada Cambija na arheološkom kongresu u Zadru.⁷ Bez obzira što postoji niz novih spomenika, spoznaja, korekcija, Bulićeva starokršćanska arheologija još je u cjelini tu, pred nama, nenarušena. U metodologiji i organizaciji rada nismo krenuli osobito naprijed od njegova vremena. U analizi spomenika — da, u sintezi sklopa, šire cjeline — ne. Činjenica je da naša arheologija nije na ovom području »eksploatirala« onoliko koliko je mogla množinu Bulićevih otkrića. To ostaje, konkretno za Salonu, jedan od njezinih zadataka.

Bulićevo djelovanje bilo je utemeljeno na domaćim i evropskim osnovama. Duboko ukorijenjen u svoj zavičaj, nikad ga ne napuštajući trajno, ni duže, Bulić je bio istovremeno konstantno povezan s evropskim znanstvenim centrima. Najdublje su bile veze s Bečom, Rimom i s francuskim znanstvenim krugom na osnovi Pariz—Bruxelles.⁸ Takva formacija i

³ Cf. *Don Frane Bulić — Katalog izložbe*, Split, 1984. 33 sl.

⁴ E. Marin, Stoljetni jubilej »Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku«, *Latina et Graeca*, 11. Zagreb, 1978, 53 sl.

⁵ *Hrvatska revija*, o. c., 553.

⁶ Cf. Lj. Karaman, Rad na polju klasične arheologije u Dalmaciji u razdoblju od sredine prošlog vijeka do danas, *Spomen knjiga*, Obzor, Zagreb, 1935, 157 sl.; E. Marin, Arheološka, povijesna i lingvistička istraživanja antičkog doba Dalmacije u posljednjih pedeset godina, *Latina et Graeca* III, Zagreb, 1974. 9 sl.

⁷ N. Cambi, Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnoj jadranskoj obali *Materijali XII*, IX Kongres arheologa Jugoslavije 1972, Zagreb, 1976, 239 sl.

⁸ H. Vetter, Frane Bulić — Archäologe und Konservator für Kunstdenkmäler, *Don Frane Bulić — Katalog izložbe*, str. 17; U. M. Fasola, L'Epistolario Bulić — de Rossi conservato nella Biblioteca Vaticana, *ibid.*, 19 sl.; N. Duval, Monseigneur Bulić et l'archéologie chrétienne de son temps, *ibid.* — 27 sl.

orijentacija bile su garancijom da će starokršćanska arheologija, eo ipso nadnacionalna, biti stalno na svjetskoj znanstvenoj razini. Takvo stajalište i borba za nj donijeli su priznanja objektivnih sredina. Službenik Crkve, ali i čovjek znanosti, Bulić je ustao protiv lokalnih pobožnih crkvenih legenda, ovdje, a takve su bile uobičajene i drugdje u svijetu, i s istim neprilikama za njihove osporavatelje. Ako se i malograđanski element u crkvi naljubio, kao što je to bilo i drugdje u svijetu, službena Crkva odala je svom sinu priznanje. Papa ga odlikuje, Papinska rimska akademija za arheologiju imenuje ga svojim članom dopisnikom 20. listopada 1894. godine.⁹

Već od prve godine svog službenog upravljanja Arheološkim muzejom u Splitu, Bulić stupa u korespondenciju s G. B. de Rossijem, tada neospornim prvakom starokršćanske arheologije. Tu su vezu upravo osvijetlili za ovaj Bulićev jubilej U. M. Fasola i N. Duval.¹⁰ Od korespondencije Bulić — de Rossi u Vatikanskoj biblioteci sačuvano je 40 Bulićevih pisama, počevši upravo 1884. god. kroz period od 10 godina, do de Rossijeve smrti. U Arheološkom muzeju u Splitu čuvaju se de Rossijeva pisma Buliću, odgovori na njegova pitanja, savjeti, konzultacije.¹¹ Dragocjen je to izvor za našu disciplinu, te izvanredan dokument o stručnim i ljudskim vezama dvojice arheologa, prvog na vrhuncu svjetske slave i drugog, našeg Bulića, koji će je svojim radom i mudrošću pribaviti. Godina njihova rastanka bila je — simbolično — 1894. godina — godina I. međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju.

Korespondencija s de Rossijem je bila jedna u nizu Bulićevih korespondencija koje će markirati razvoj njegove starokršćanske arheologije. Upravo izdana korespondencija s Delehayeom¹² upućuje na dragocjenost sabiranja tih obimnih korespondencija, u prvom redu one sa Zeillerom. Njima se pridružuju korespondencije s evropskim epigrafičarima.¹³ Rad na njihovoj obradi prilično je složen zbog razasutosti Bulićevih pisama po raznim institucijama. I najpažljiviji rad, kao što je to bio rad don Ivana Ostojića na korespondenciji s Delehayeom, u takvoj situaciji pretrpi poneki nedostatak. Upravo sam imao priliku u Arheološkom muzeju u Splitu pronaći posljednje pismo koje je Delehaye uputio Buliću 17. ožujka 1934. iz Bruxellesa, a koje nije objavljeno u *Korespondenciji*.¹⁴

⁹ Cf. *Don Frane Bulić — Katalog izložbe*, passim.

¹⁰ Fasola, l. c.; Duval, l. c.

¹¹ Pošto je o. Fasola upravo obradio rimski dio korespondencije Bulić — de Rossi, u posebnom radu publicirat će splitski dio te korespondencije.

¹² *Korespondencija — Correspondance Frane Bulić — Hippolyte Delehaye, s-brao — recueillie par Ivan Ostojić*, Split, 1984.

¹³ E. Marin, Msgr. Frane Bulić i evropski epigrafičari, *Živa antika*, Skopje, u tisku.

¹⁴ To je samo odgovor na Bulićevo pismo od 6. ožujka (objavljeno na str. 198—199), koje je bilo vrlo opširno, a sadrži »rifflessioni e dubbi« o Dyggveovoj interpretaciji oratorija sv. Asterija u solinskom amfiteatru, opažanja o natpisu »ecce Agnus Dei«, o ostalim solinskim mučenicima i translaciji u Rim kao i sjećanje na Bulićev zadnji boravak u Bruxellesu 1923. god. i na smrt belgijskog kralja Alberta. Držim da je zgodna prilika da u ovom referatu, kod istog izdavača, objavim Delehayeov odgovor Buliću, koji je uslijedio odmah nakon prijema navednog pisma, te tako s tim malim zrncom nadopunim Ostojićev vrijedan i predan rad na Bulićevoj korespondenciji. Na ovo pismo, koje

Neka doista to pohvalno izdanje Bulićeve korespondencije s Delehayeom bude poticajem za daljnje slične napore. Nije slučajno don Ivan Ostojić posvetio punu pažnju tom složenom poslu, pa je i pravo da ova knjiga predstavlja i posmrtni *homage* njemu, s kojim je, kako sam bio zapisac u nekrologu, »završeno jedno vrijeme, sasvim specifično, kako u životu općenito tako i u klasičnim studijama, u kojem su udarni doprinos pružali svećenički kadrovi«. ¹⁵

* * *

Bulićeva iskapanja, studij pronađenih nalaza, rasprave i korespondencija o njima, uporni i sistematski rad, ostavili su nam u nasljeđe bogatu baštinu iz kasnoantičkog života Dalmacije. Bez obzira na to što je Bulić obilazio cijelu Dalmaciju, te što je obrađivao sve njezine spomenike, uključujući i one na otocima, i što je ponekad objavio i neku raspravu

•
ću sada dati u transkripciji — a koje je Bulićevom rukom zaprimljeno dne 20. III. 1934 — Bulić je odgovorio dopisnicom 23. ožujka u kojoj se zahvaljuje na pismu i daje odgovor na pitanje iz Delehayeova pisma o mjestu objavljivanja Vulićeva članka (objavljeno u Korespondenciji).

17 mars 1934

Cher et Vénéré Monseigneur.

Ceci n'est qu'une réponse provisoire à votre intéressante communication. Je suis sur le point de partir en voyage, et on me demande d'achever d'abrod un travail, qui prend maintenant tous mes instants.

Je ferai mon profit de vos Riflessioni e dubbi quand j'aurai moi-même le temps de la réflexion. Je suis d'accord avec vous pour penser que les positions du Prof. Egger ne sont pas très solides, et je crains qu'il ne se soit même complètement égaré.

Quand votre lettre m'est arrivée, je venais de donner le bon à tirer du Bulletin des Analecta, avec une courte note sur le volume de M. Duggve. L'hypothèse d'un emprunt de la mosaïque du Latran à des peintures de Salone est ingénieuse, mais ne me paraît pas s'imposer.

Vous rappelez dans votre lettre votre visite de 1923 — que nous n'avons pas oubliée! — et la réception à Laeken par notre si regretté roi Albert. Dans une heure nous allons être reçus, avec les autres membres de l'Académie, par le roi Léopold. Vous m'excuserez de n'être pas plus long cette fois.

Mon administration me remet la facture ci-jointe pour le Musée. On a déjà précédemment envoyé un rappel qui est resté sans effet. Vous saurez à quelle personne ce nouveau rappel doit être remis pour avoir une suite.

A l'occasion, veuillez me faire connaître à quelle adresse on peut se procurer le Glas dans lequel se trouve le nouvel article du prof. Vulić sur les quatre couronnés. Nous le ferons venir.

Heureux d'avoir eu de bonnes nouvelles de votre santé. Je vous souhaite de continuer vaillamment la lutte contre les petites misères qui vous guettent, et d'être toujours le colendissimo Padrone que nous vénérons tous, archéologues et hagiographes réunis.

Avec tous mes respects

Hipp. Delehaye

Cijelo pismo je vlastoručno Delehayeovo. Potcrtane su riječi koje je on sam potcrtao (ovdje složene korentom).

Delehaye prihvaća Bulićevu sumnju u vezi s Eggerovim i Dyggveovim novim postavkama, zatim, uz sjećanje na preminula kralja Alberta pred audijenciju kod kralja Leopolda, spominje i neke tekuće poslove. Karakterističan je završetak pisma, pun uzvišenog poštovanja prema Buliću.

¹⁵ E. Marin, In memoriam don Ivan Ostojić, *Latina et Graeca* 16, Zagreb, 1980, 147 sl.

izvan dalmatinske tematike, kao onu o mučeniku Kvirinu iz Siscije ili o problematici Sirmija, ipak je njegovo najplodnije polje rada bila Salona i njezina najbliža okolica. Najznačajniji arhitektonski sklopovi koje je istražio jesu sklop gradskih bazilika s tzv. bazilikom Urbanom, najvećom crkvom u čitavoj kasnoantičkoj Dalmaciji, zatim arhitektonski sklopovi na Manastirinama i Marusincu, koji su postali u svijetu najpoznatiji lokaliteti naše starokršćanske arheologije. Premda je Bulić suvereno vodio istraživanja tih lokaliteta, uviđajući prednost kolektivnog rada na međunarodnoj razini i gajeći svoje odlične veze s bečkom arheologijom — našavši se u prvom periodu svoga djelovanja i u istoj državi s tim svojim još studentskim centrom — sâm je sklopio povoljne ugovore s Austrijskim arheološkim institutom te je omogućio tom Institutu da produbi njegova istraživanja daljnjim studijskim i dijelom terenskim radom. Na taj je način dao mogućnost da ti solinski spomenici — nakon što su većinom već bili objavljeni od samoga Bulića u njegovu *Bullettinu* — ponovno ugledaju svjetlo dana na još širem obzorju sintetske znanosti u znamenitoj seriji *Forschungen in Salona*.¹⁶ Rad na Marusincu uveo je i arhitekta Dyggvea u Solin, a njegov će rad obilježiti postbulićevski period u Solinu. Međutim, već je za Bulićeva života, kroz istraživanja danske arheološke ekipe, koja je sam Bulić ugovorio, posebno na starokršćanskoj cemeterijalnoj bazilici na Kapljuču, koju je sam on bio istraživao, Dyggveov rad urodio obilnim plodom u drugoj seriji, koja je objavljena u Danskoj, *Recherches à Salone*.¹⁷

Iskapajući na Manastirinama Bulić se je suočio s najvećom zbirkom starokršćanskih natpisa koji su bili pronađeni u Saloni. Redovito ih objavljujući i studirajući došao je u priliku da se upusti u najbližiji odnos između epigrafije i arheologije, te je mogao dati najznačajniji doprinos starokršćanskoj povijesti Dalmacije, na način koji je upravo on svojom metodologijom arheološkog rada idealno zamišljao i formulirao u govoru u auli zagrebačkog sveučilišta prigodom svoje promocije za doktora *honoris causa*.¹⁸ Bulić je tako temeljito istraživao starokršćanski period Salone, od samih početaka koji su bili obilježeni mučeništvom biskupa Domnija. Njegov je spomen-natpis, od ranije poznat, Bulić na potpuno nov način interpretirao. Proučavao je i Venancija kao i druge mučenike i niz drugih solinskih biskupa. Njihov je redoslijed uspostavio sa svojim mladim suradnikom Bervaldijem u *Kronotaksi* koja će zadugo ostati temeljnom.¹⁹ Biskupi su bili i graditelji. Oni podižu ili obnavljaju katedralu, kao što je pokazao Bulićev nalaz mozaika u apsidi bazilike Urbane s natpisom *Nova post vetera*...²⁰ Ti su bis-

¹⁶ *Forschungen in Salona*, Wein, I. 1917, II 1926, III 1939.

¹⁷ *Recherches à Salone*, Copenhagen, I. 1928 (sv. II, 1933. ne odnosi se na starokršćansku arheologiju).

¹⁸ F. Bulić, O metodama i ciljevima arheologije, *Svečana promocija na počasnog doktora filozofije... Frana Bulića...* (izdao Ivan Bulić), Zagreb, 1922, 14 sl.

¹⁹ F. Bulić—J. Bervaldi, *Kronotaksa solinskih biskupa uz dodatak Kronotaksa spljetskih nadbiskupa (od razorenja Solina do polovice XI. v.)*, Bogoslowska smotra, Zagreb, 1912—13.

²⁰ *Bull. dalm.* XXVI—XXVII/1903—04, 71 sl, T. XIV—XV.

kupi u kontaktu sa svjetskim kršćanskim centrima, što je Bulić najbolje razradio u studiji o papi Grguru Velikom i njegovim odnosima s Dalmacijom.²¹ Konačno, na natpisima, Bulić će naći i elemente posljednjih javnih i glasnih aktivnosti Salonitanaca pred pad njihova grada i pred suton njihove civilizacije. Sarkofag s natpisom opatice Ivane pisani je kamen međaš na kraju starokršćanske salonitanske povijesti.²²

Svoj doprinos starokršćanskoj arheologiji Bulić je i sam, deset godina pred kraj svog života, stavio u kontekst s razvojem arheologije u Dalmaciji od samih početaka do njegovih dana.²³ U toj množini njegovih doprinosa ističe se i djelo o sv. Jeronimu, proizišlo na temelju velikog Bulićeva interesa za problematiku njegova rodnog mjesta. Iz tog je interesa — i toj temi posvećen — proizašao i posebni odio u Bulićevoj biblioteci.²⁴

* * *

Međutim, najveći doprinos koji je Bulić dao starokršćanskoj arheologiji, po mom sudu, jest organizacija I. međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju u Splitu i Solinu 1894. godine. Bio je to događaj koji je doista obilježio i usmjerio tu znanstvenu disciplinu. Niz kongresa koji su ga slijedili do naših dana nastavljao je tada utabanim stazama.²⁵

Kongres je bio pripremljen s velikom ljubavlju i akribijom. Opsežna dokumentacija koja se o njemu čuva u Arheološkom muzeju u Splitu govori o modernoj koncepciji organizatora, o temeljitim pripremama, o brizi za sve detalje počam od turističkih elemenata do platforme kongresa. Prije kongresa vođena je korespondencija s raznim evropskim arheolozima. U kongresnom arhivu u Arheološkom muzeju ističu se pisma de Rossija, Kirscha, kasnijeg osnivača Papinskog instituta za starokršćansku arheologiju, Duchesnea, glasovitog francuskog suvremenika i u mnogočemu suputnika Bulićeva, de Waala i drugih. Sve je počelo nadahnutim Bulićevim pozivom za sastanak u Solinu, koji je suotpisao L. Jelić, 1892. godine.²⁶ Neposredna velika otkrića u Saloni bila su povodom takvoj ideji koja je, međutim, dobila prave, sveobuhvatne, znanstvene vizure, daleko od pukog regionalizma.

Travnja 1893. god. formirani Promicateljski odbor piše proglas iz Beča za saziv I. kongresa. Proglas je umnožen na latinskom jeziku. Potpisnici su mons. Bulić, prof. dr. W. A. Neumann iz Beča, mons.dr. A. de

²¹ F. Bulić, San Gregorio Magno nelle sue relazioni colla Dalmazia, *Bull. dalm.*, 1904, Suppl.

²² Bulić, Sull'anno della distruzione di Salona, *Bull. dalm.*, XXIX, 1906, 268 sl.

²³ Bulić *Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij*, P. o. iz *Zbornika Matice hrvatske*, Prilog VAHD, 1924—25.

²⁴ Bulić, Stridone — Grahovopolje in Bosnia luogo natale di San Girolamo, *Bull. dalm.*, 1917—19; na hrvatskom jeziku u VAHD, 1920. Cf. *Don Frane Bulić — Katalog izložbe*, str. 112.

²⁵ Sljedeći, XI. kongres održat će se 1986. u Lyonu, Grenobleu, Ženevi i Aosti.

²⁶ Arhiv Arheološkog muzeja u Splitu: 26/M 1982.

Waal iz Rima, dr. H. Swoboda iz Beča, A. Hytrek iz Studenice u Štajerskoj i dr. L. Jelić iz Beča. Dvjesto primjeraka je poslano na Ravnateljstvo Arheološkog muzeja u Splitu s molbom da ih razaslaže »po Dalmaciji i bližnjim jugoslavenskim zemljama«, kako to piše u dopisu na hrvatskom jeziku koji su potpisali Neumann i Swoboda u Beču 18. travnja 1893. Kongres je bio sazvan za rujan iste godine, a svi su zainteresirani upućeni da se prijave Buliću.²⁷ Jelić, u svojstvu tajnika Kongresa, moli splitskog biskupa da primi predsjedništvo Kongresa i da ga otvori crkvenim obredom i prigodnim slovom, a ujedno ga moli i za financijsku pomoć.²⁸

Kongres je konačno sazvan i održan u kolovozu 1894. Zemaljski odbor iz Zadra dodijelio mu je pripomoć. Prigodom Kongresa Bulić, Jelić i S. Rutar izdali su vodič po Splitu i Solinu na hrvatskom i na talijanskom jeziku. Također je u Zadru, te kongresne godine, tiskana popratna kongresna publikacija, tj. zbirka radova u tri sveska *Ephemeris Spalatensis*, *Ephemeris Salonitana* i *Ephemeris Bihačensis*. Na taj je način, zapravo, vrlo moderno, starokršćanskoj arheologiji pridružena i starohrvatska, dakle, kasnoantičkoj ranosrednjovjekovna. To se isto odrazilo i u instituciji 5. sekcije Kongresa. Kongres je, naime, ustanovio Odsjek za povijest i starine jugoslavenske i zamislio izdavanje korpusa srednjovjekovnih natpisa.²⁹ O tome je vođena opširna prepiska s Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti nakon Kongresa.³⁰

Biskupski Ordinarijat iz Splita poslao je župniku Vranjica i Solina obavijest o Kongresu uz poticaj na sudjelovanje crkvenim svečanostima i ljubaznost prema kongresistima.³¹ Kongresnu legitimaciju za biskupa Nakića potpisao je Bulić.³²

Općina je povodom Kongresa izdala proglas građanima te priredila svečani ručak u hotel-restoranu Troccoli. Biskup je također priredio ručak u svojoj palači. Svirala je glazba. Zastupnik hrvatske vlade prisustvuje Kongresu. Tisak je sve pratio izuzetnom pažnjom. Kongres je održan na najvišem kulturnom i znanstvenom nivou. Nisu tiskana posebna *acta* Kongresa, već su zapravo ona tiskana u *Bullettino dalmato XVII* iste godine.

Zbog boljeg uočavanja Bulićeva doprinosa razvoju starokršćanske arheologije bit će korisno da iz Kongresne platforme koju je prihvatio i tiskao Promicateljni odbor uoči Kongresa (četvrta poslanica, tiskana i na latinskom zajedno s ostalima, s imenima prijavljenih sudionika, u posebnoj brošuri *Brevis Historia Primi Congressus Archaeologorum Christianorum Spalati — Salonis habendi*, Split 1894) prenosimo glavni odlomak: ono što je Odbor, kojemu je Bulić bio na čelu, odlučio predložiti Kongresu na raspravljanje:

•
²⁷ Ibid, 22/M 1983.

²⁸ Nadbiskupski arhiv u Splitu: NAS, S—M, Spisi god. 1893, br. 1605.

²⁹ *Bull. dalm.*, XVII/1984, str. 182.

³⁰ Arhiv Arheol. muz. Split: 6/Kongr. 1895.

³¹ NAS, S—M, Spisi god. 1894, br. 2112.

³² NAS, S—M, Spisi god. 1893, br. 2407.

»1. prikazati će se, koje kršćanske starine bjehu dosad otkrivene, istražene i proučene u Dalmaciji i u bližnjim pokrajinama;

2. razjasnit će se, koliko se je u zadnjem deceniju uradilo za razvitak nauke kršćanskih starina bilo u samoj Evropi, kano na pr. u Austro-Ugarskoj, Italiji, Francuskoj, Njemačkoj, Švajcarskoj itd., bilo u zemljama van Evrope;

3. raspravljat će se o utemeljenju kršćanskih muzeja i u kojim gradovima da budu;

4. sporazumjet će se, što se ima učiniti, da se na sveučilišnim i u bogoslovnim zavodima podignu stolice za kršćansku arheologiju i patristiku;

5. dokazati će se, kako umjetnici, koji uresuju crkve, mogu i moraju udesiti na svoju porabu one plodove, što se crpe iz nauke kršćanske arheologije;

6. označit će se put, kojim je udariti pri istraživanju kršćanskih starina, na koja pravila treba paziti pri opisivanju starih stvari, i kako se knjige mogu na najbolji način prirediti i uresiti slikama, tako da budu i ukusne oblikom i jeftine cjenom;

7. u Sastanku iznieti će se prijedlozi: o utemeljenju sbirke kršćanskih nadpisa za Austro-Ugarsku (Corpus Inscriptionum christianarum Austro-Hungariae) i o časopisu, koji bi sadržavao opazke i učene razprave o kršćanskim starinama svih učenjaka na svijetu.«

Kongres je doista i raspravljao o svim tim pitanjima. Pet kongresnih sekcija prihvatilo je rezolucije koje su obiše arheološki svijet. Vizija starokršćanske arheologije koju su formirali Bulić i njegovi glasoviti suvremenici započela se ostvarivati. Fundamentalno je bilo opredjeljenje za akribičnost korpusa raznih tipova arheoloških spomenika (1. sekcija), za povezanost znanstvenog i nastavnog procesa (2. sekcija), za osposobljavanje muzeja za znanstvenu i edukativnu ulogu, uz izravni apel za adekvatnom zgradom za Arheološki muzej u Splitu kao i za adekvatnim financiranjem za taj i zadarski muzej (3. sekcija) i, konačno, opredjeljenje za povezanost arheoloških, povijesnih i patrističkih znanosti (4. sekcija), zatim za povezanost kasnoantičke i ranosrednjovjekovne arheologije, uz izravnu želju da Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti izda korpus ranosrednjovjekovnih natpisa (5. sekcija).

Očito, Bulić i Kongres trasirali su 1894. temeljni smjer starokršćanske arheologije i otvorili široke putove za njezin razvoj. Većina opredjeljenja aktualna je i danas. Nakon stanovitog zastoja, starokršćanska arheologija ušla je u nas u posljednjih petnaestak godina u novi period obogaćena velikom količinom novih nalaza ili onih starih, ali produbljenih i proširenih. U trasiranju njezina kretanja, vjerujem, više je nego korisno uzeti u obzir legat Bulićeva kongresa iz 1894.

Kažem »Bulićev kongres« — ne slučajno. Bulić je doista bio duša toga kongresa. Bio je sretan da je mogao još dugi niz godina djelovati na ostvarivanju zacrtanih smjerova i promatrati razvoj starokršćanske arheologije, kod nas i u svijetu.

Stoga je opravdano, kao zaključak, parafrazirati riječi koje je Duchesne uputio de Rossiju na smrtnoj postelji:³³

Don Frane, Vaše djelo niste mogli dovršiti, čak da ste živjeli kao Mojsije. Malo je važno da li ste se zaustavili na ovoj ili onoj točki. Metoda je stvorena i primijenjena. Ono što će se činiti nakon Vas, bit će uvijek Vaše djelo.

³³ P. Testini, Saggi dall'Epistolario Duchesne — De Rossi, Problemi e storia-
grafia archeologica, *Monseigneur Duchesne et son temps*, Actes du Colloque,
Ecole Française de Rome, 1973, Roma, 1975, str. 201.